

№6 (44)

НАУКОВИЙ
ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЖУРНАЛ

ВІСНИК
УНІВЕРСИТЕТУ

ЛИСТОПАД – ГРУДЕНЬ 2011

Видається
Київським славістичним університетом
Заснований у 2004 р.
Виходить 6 разів на рік

Головний редактор
Ю.М. Алексєєв

Міжнародна рада:

Ж. Абенсур (Франція)
І.С. Бокий (Київ)
Н. Великов (Болгарія)
А.Є. Конверський (Київ)
М.І. Панчук (Київ)
І. Пруша (Чехія)
В.Г. Кремень (Київ)

Редакційна колегія:

А.Г. Бойко
Я.Я. Болюбаш
В.С. Бруз
В.А. Буслинський
С.В. Віднянський
Л.Ф. Гайдуков
Б.Б. Драмарецький
(відповідальний секретар)
І.І. Льюшин
М.Ф. Котляр
І.Ф. Лубченко
В.І. Наулко
(заступник головного редактора)
В.А. Рижко
П.І. Скрипка
А.Г. Слюсаренко

© Київський славістичний університет, 2011
© Ю.М. Алексєєв, 2011

Постановою президії Вищої атестаційної комісії України від 04.07.2006 р. № 0105/7 журнал включено до переліку наукових фахових видань України, в яких можуть публікуватися результати дисертаційних робіт на здобуття наукових ступенів доктора і кандидата наук за спеціальностями "історичні науки".

Редакція публікує матеріали, не завжди поділяючи погляди авторів.

Рекомендовано Вченою Радою університету. Протокол № 5 від 29.12.2011.

Виходить за сприяння благодійного фонду "Слов'янська бесіда"

З М І С Т

Актуальна темаї

Всеволод Наулко, Борис Драмарецький Слов'янські культури в європейському гуманітарному просторі 5

Історія. Філософія

Арсен Зінченко Сакральні коди і реальні мотиви зовнішньополітичних акцій єгипетських фараонів 8

Олександр Пилипенко Експорт промислової продукції з України наприкінці ХІХ- початкуХХст. 21

ІгорЛоссовський Щодо однієї „круглої“ дати в історії європейського колоніалізму в АЗІІ 35

Вячеслав Лузин Етапи становлення консульської служби України. 47

Слов'янські студії

Ігор Ліхтей Чеський король Вацлав ІІ в політичному⁷ житті священної римської імперії І (90-і роки ХІІІ ст.) 54

ІгорШніцер Чесько-словацькі відносини в 1918 - 1920 рр. 68

Андрій Вертегея, Микола Горб Приватній Колегії Павла Галагана виповнилося 140 років. 75

їванна Скиба Українська національна меншина в Угорщині: громадсько-культурна діяльність (1991 - 2010 рр.) 79

Наука і освіта

Людмила Вятчаніш Болонська декларація в навчальному процесі вищих навчальних закладів України 85

Наукові розвідки молодих

Борис Єрасов Матримоніальні стосунки Русі з половцями (історіографія проблеми) 93

Надія Якобчук Джерельне значення архівознавчих та археографічних досліджень І. М. Каманіна 101

Олег Білянський Президентські вибори у Республіці Польща 1995 р.: політичний та суспільний аспекти 111

Проблеми ХV міжнародного з'їзду славістів 118

Олександр Пилипенко

УДК 94 (748)

Е К С П О Р Т П Р О М И С Л О В О Ї
П Р О Д У К Ц І Ї З У К Р А Ї Н И У Х V I I I
- Н А П О Ч А Т К У Х X С Т О Л І Т Т Я

В статті досліджується експорт промислової продукції з українських губерній Російської імперії. Автором подіється аналіз експорту основних видів товарів важкої і переробної гірничої промисловості

В статье исследуется экспорт промышленной продукции из украинских губерний Российской империи. Автором подан анализ экспорта основных видов товаров тяжёлой и лёгкой промышленности,

In the article research export industry production from Ukrainian lands of Russian empire. An author is devoted analyses to export main kind of hard and preparing industry goods.

Ключові слова: експорт, промисловість, виробы, товари, порты.

У ХХІ столітті Україні стала повноправним членом СОТ. Черговим завданням є вступ до Зони вільної торгівлі та Європейського Союзу. В цьому плані корисним є вивчення досвіду організації зовнішньоекономічного співробітництва України з іншими країнами світу. Саме цьому завданню присвячена наукова стаття.

Проблема експорту промислової продукції з України наприкінці ХІХ - на початку ХХ ст. потребує свого подальшого вивчення, оскільки більшість науковців вивчала вивіз сільськогосподарської продукції й, насамперед, хліба. Багато уваги приділялося промислому експорту науковцями початку ХХ ст.: С. Лсенковим, М. Карачуном, В.В. Фаасом [1]. Серед дослідників, які займалися означеною проблематикою, слід також на-

звати радянських дослідників І. Гуржія, Е. Алавердова, І. Ізмєтьєву та ін.[2].

Про стан експорту продукції гірничозаводської промисловості дають можливість судити матеріали Ради з'їзду гірничих промисловців Півдня Росії в Харкові, оригінали й чорновиків статей, які здавалися до набору для друку у журналі «Горнозаводское дело» і хроніка Ради з'їздів представників промисловості та торгівлі, які зберігаються в Центральному державному історичному архіві України у Києві,

Так, наприклад, 14 грудня 1909 г. у Харкові відбувся з'їзд з приводу законодавчого забезпечення експорту заліза, проданого українськими південними заводами на експорт. З'їзд запропонував уряду не дозволяти зворотного ввезення виробів металургійної і механічної

промисловості, проданих українськими заводами. Така операція могла бути дозволена лише за наказом виробника цих товарів, а не відправника і покупця і лише в той порт чи суходільну митницю, через які вони були вивезені. [3.с.3].

Велике значення для металургійної та вугільної торгівлі мав новозбудований Маріупольський порт. Він зручно розташовувався на південно-західному узбережжі Таганрозької затоки Азовського моря, між косами Біло-Сарайською й Ляпіною. Поруч з морським портом, у Зінцевій балці протягом 1886—1889 рр. було побудовано гавань для малотоннажних суден в гирлі ріки Кальміус. Порт замерзав не більше двох з половиною місяців на рік—з грудня до початку березня. Він був найбільш глибоким портом Азовського моря. Після завершення будівництва першого басейну глибиною в 14 футів у 1889 р. вивіз донецького вугілля через порт становив 10 млн. пудів. Через 7 років вантажообіг порту склав 26 млн. пуд вугілля. Після завершення спорудження нової вугільної гавані в 1901 р. він досяг 45 мла пудів.

За виключенням 2-х років (1905—1906) вантажообіг порту швидко зростав та досяг у 1908 р, 93,7 мли. пудів, а в 1909 р.—118 млн. пудів. Зїзди гірничопромисловців Півдня Росії наполягали на поглибленні басейнів Маріупольського порту і підвідних до нього каналів до 28 футів, а Керч-Єнікальської протоки—до 28 футів. Лише за таких умов, на думку розробників проектів, до набережних Маріупольського порту могли підходити судна з осадкою у 24 фути та місткістю у 6 000 тонн. Внаслідок цього низилися морські фрахти й українська гірнича промисловість отримала можливість конкурувати на світовому ринку вугілля

і виробів металургії [4, с. 36].

На набережних старої гавані було встановлено гідравлічний кран підйомною силою в 30 тонн, два гідравлічних вугленавантажувача. Замість дерев'яної у новій гавані облаштовані металічна естакада для навантажування вугілля, елеватор і естакада системи Гунта для вивантаження, руди. За підрахунками інженерів, Маріупольський порт можна було перетворити у глибоководний з глибиною до 30 футів. Це було пов'язано з тим, що рейди Таганрога були недостатні для того, щоб експортований антрацит скоротили накладні витрати закордонної російської торгівлі. До Азовського моря тяжіли українські області, а після будівництва залізничної колії Міллерово-Саратов експорт середнього Поволжя і Південного Сибіру, з'єданого з Росією залізницею від Саратова через Уральськ до Семипалатинська, було скеровано до Маріуполя. До Маріупольського порту тяжіла і сама потужна з українських індустріальних регіонів, де була зосереджена гірнича промисловість. Виробництво основних галузей вугільної та металургійної промисловості значною мірою перевищувало потреби внутрішнього ринку. Вони постійно збільшували свою продукцію й це явище мало стихійний характер.

Продуктивність праці вугільних копалень Донецького басейну була в 1905 р. 908 млн. пуд, у 1906 р.-1 264 млн. пуд, а в 1909 р - понад 1 555 мла пуд. Щодо антрациту, то його в останньому році було видобуто 242 млн. пуд. при потребі, за даними спеціальної комісії зїзду, у 142,5 мла пуд. [5, с. 37].

Будувалися нові шахти з продуктивністю в декілька десятків мільйонів пудів, наприклад у Должинсь-

кому антрацитовому районі. Не маючи можливості реалізувати продукти свого виробництва на внутрішньому ринку, гірничопромисловці та керівники підприємств звертали свою увагу на закордонний. Дослідження умов експорту донецького антрациту дали фахівцям підстави розраховувати на широкий збут цього продукту у країнах Середземного моря й, головним чином, в Італії.

XXX з'їзд гірничопромисловців Півдня Росії відбувся у лютому 1906 р. в м. Харкові. Програмою його було передбачено; 1. Вироблення статистичних даних про промисловість кам'яновугільних і соляних копалень, залізних рудників та металургійних заводів, про розмір вивозу продукції залізницею.

2. Аналіз тогочасного стану кам'яновугільної, залізорудної й соляної промисловості Півдня Росії та про ринки збуту продукції південної гірничої й гірничозаводської індустрії у Росії та за кордоном.

В листопаді 1908 р. XXXIV з'їзд гірничопромисловців направив уряду клопотання про спорудження залізничної магістрального типу від станції Штерівка Катеринославської залізниці, яка була центром найбільш інтенсивних відправлень антрациту, до Маріуполя. Інша пропозиція стосувалася поглибленні портів. Мотивували вони це прохання тим, що постійно збільшувалася кількість вугільних копалень і використовувалися більш продуктивні знаряддя праці. Продовження лінії від Штерівки до Луганська, на думку авторів, дозволило б створити магістраль, по якій скеровувався до Маріуполя потік промислової продукції. Однак царський уряд мав свої плани й будував лінії до Північного Кавказу такі, як: Міллерово-

Саратов, Таганрог-Саргана-Розівка. Вантажі спрямовувалися до Маріуполя по чотирьом напрямкам. Вантажообіг, за даними Катеринославської залізниці, протягом п'яти наступних років досягнув 1200 вагонів на добу, а річний вантажообіг порту у 1913 р. сягнув 150 млн. пуд,

Для порівняння, в 1908 р. вантажообіг порту становив 118 млн. пуд. Басейн Середземного моря поглинав понад 1 млрд. пуд. твердого мінерального палива [6, 9]. Рішеннями вищезгаданих з'їздів передбачалося відвоювати щонайменше 10 % ринку середземноморських країн, тобто постачати 100 млн. пуд. вугілля та антрациту на рік і 10 млн. пуд. на місяць. З цією метою гірничопромисловців закликали тимчасово терпіти певні витрати. Рада З'їзду гірничників відрядила гірничих інженерів до Італії. За їх даними цих інженерів в 1909 р. у порівнянні з 1908 р. експорт промислової продукції з Миколаївського порту значно збільшився [7, с. 3].

Пропонувалося також фахівцями на з'їзді діячів по водних шляхах сполучення поглибити протоку Керч-Єнікале. Цим також ошкучалося товариство сприяння російському торговому мореплаванню. Комерційний порт у Севастополі особливим наказом Ради міністрів вирішено було закрити для торгових суден та перефільювати його виключно для військових завдань і використовувати його як фортецю. В 1912 р. пристані пароплавних товариств у Севастополі перенесли в Стрілецьку бухте

Комісія XXXIV з'їзду представників залізорудної п марганцевої промисловості констатувала, що стан цих галузей промисловості України в 1909 рр. був тяжким. Про це свідчили дані експорту продукції важкої

промисловості [8, С. 53]:

Вид руди (у млн туд)	1907р.		1909 р.	1909р.
Криворізька	241		18,3	232,2
у тому числі до	55,4	33,4		35,0
Донецької	0,5	0,8	0,2	0,3
Луганської	12	13	14	
Маріупольської	15,4	7,9	11,0	
Всього	5,2	3,1	4,4	5,0
у тому числі до	" 76	0,8	737	10
Східної	0,4	0,9		~ 11
Всього		~ 1275	~ 320	250,0

(Таблиця складена за: ІШІАУ. - Ф. 2161. - Оя. 7. Сир. 73. - Лрк. Jj)

Тогочасні спеціалісти відзначали відносний занепад експорту залізної руди за кордон. Це було зумовлено кризою металургійної промисловості в Західній Європі У 1910 р. починається певне покращення ситуації, особливо в Німеччині. Тому виникла можливість для вивозу залізної руди в більшій кількості. Перешкодою для експорту також ставала заборона вивозу її через західні митниці імперії. Тому спеціальною комісією визнано було за необхідне, щоб уряд переконався в тому, що добування залізної руди в Кривому Розі більш доцільне, ніж в інших регіонах, та дозволив рудо-промисловцям безперешкодно вивозити її до Сілезії Члени комісії мотивували таку необхідність явною вигодою для вітчизняних промисловців і тим, що ціни на світовому ринку постійно падали, а власні заводи не могли переробити ту кількість руди, яка добувалася у Кривому Розі.

1909 р. не виправдав сподівань експортерів. До середини року вони

очікували покращення світової кон'юнктури, збільшення споживання металу в зв'язку із значним розвитком промисловості й великим урожаєм, що давало можливість селянам закуповувати вироби із заліза. Тому цифри виплавки чавуну, виробництва болванок у першому півріччі 1909 р. дали збільшення проти першої половини 1908 р. випуску на ринок готового металу і незначне зростання його за весь період. Але вже по відношенню до чавуну в першому півріччі 1909 р. було констатовано зменшення його виплавки. В другій половині того року відбулося очікуване падіння цін на метал. Особливо суттєво зменшилася кількість урядових замовлень. Проте внаслідок цього українські заводи, на відміну від інших підприємств імперії, збільшили виробництво металу

Це раптове „стискання” внутрішнього ринку було небезпечним для залізобудівних заводів, оскільки воно у часі збіглося з погортанням залізничної промисловості в Західній Європі та Північній Америці. Тому український експорт металу мав певні ускладнення. Комісія, яка працювала на ХХІУ з'їзді гірничопромисловців Півдня Росії по залізобудівній промисловості, на підставі даних, котрі надійшли із заводів, констатувала кількість експорту продукції доменних і залізобудівних заводів у 1910 р. (у тис. пуд.). Врахувавши рекомендації з'їзду, в січні 1910р. уряд переглянув тарифи на чавун, залізо й сталь—всього 32 номенклатури. Було також прийнято рішення встановити митну охорону. Про стан виробництва залізних виробів, сільськогосподарських машин і обладнання на українських за-

водах свідчать наступні дані [9, 56]:

	Чавун		Вилиті болванки та деталі машин		Голова продукції	
	Випавка	Виправка на ризик	Вирб-нишю	Випуск на зовнішній ризик	Вирб-нишю	Випуск на зовнішній ризик
Металургійні заводи	140 450	46 400	99 950	2 125	85 675	83 355
Машинобудівні заводи	-	-	8 000	1 250	7 600	6 350
Всього	140 450	46 400	107 950	3 375	93 275	89 705

1911 р., в той час як значення інших

>нів у цьому і неухильно сується. Напри- , у 1906 р. вивіз тлу з Південно- щих регіонів імперії становив 81,6 % загального експорт

(Таблиця складена за: ЦШАУ. Ф. 2161, - Оп. 1. - Спр. 73. - Арк.. 56.)

В другій половині XIX ст. вино-робна промисловість Росії досягла великих розмірів. Її підприємства склали в Україні 7 % загальної кількості відповідних підприємств Російської імперії. Введення акцизної системи дуже позначилося на експорті спирту з України, який із середини 70-х до початку 90-х рр. неухильно зростав. А згодом до початку 1900-х рр. відбувалося падіння останнього, що було обумовлено зменшенням попиту на нього, з одного боку, і зміною законодавства щодо винокурної промисловості - з іншого.

З початку 1900-х рр. почалось нове збільшення експорту, який досяг 1911 р. - 11, 1 млн. відер сорокаградусного спирту. Цьому зростанню сприяло заохочення його вивозу, шляхом зняття акцизного збору, який направлявся до мит-ниць, і повернення сплачених зборів на виробі з останнього та безакцизні відрахування „на премії" й за шляхові витрати. У 1911 р. вони в перекладі на суму акцизу дали 2, 1 млн крб, який становив 1/3 загального прибутку бюджету державної горілчаної монополії та котрий в цьому році досяг 598 млн. крб.. [10, с. 6].

На думку Асенкова С, основна кількість спирту на початку XX ст, вивозилася з України, причому частка її у загальноімперському експорті поступово збільшувалася з 2,9 % в 1906 р. до 7,9

його за кордон, а в 1911 р. він упав до 45,3 %. Переважно спирт вивозився з Полтавської, Харківської, Чернігівської губерній. Точно таку ж тенденцію спостерігаємо відносно інших губерній, наприклад Чорноземної зони. З інших українських губерній вивозилася порівняно невелика кількість даного продукту. Їх частка становила; у 1907 р.-11,5 тис. відео (0,5 %), 1908 р.-6 тис. відер (1,5 %), 1909 р.—524 тис. (7,3 %), 1910 р.—997 тис. (11,6 %), в 1911 р.-1244 тис відер (11,1 %)[11,с. 9].

У той час зростає відносна частка інших губерній імперії, які давали в 1906 р. 1,6 % всього експорту спирту, а в 1911 р. збільшили її до 25,7 %. Головним ринком збуту українського спирту з давніх часів була Туреччина, куди йшло понад 50 % всього вивозу даного продукту. Значним, але з постійними коливаннями був експорт спирту до Німеччини, який становив (для порівняння) 30 % всього його вивозу з України. За 5 років з 1909 р. зріс експорт спирту до Китаю до 7 %. Вивіз його до Англії дорівнював 1 %, був незначним та зазнавав коливань. Експорт хлібної очищеної горілки був також досить незначним з явною тенденцією до поступового скорочення і з великими коливаннями. Це пояснюється з, одного боку, недостатнім розвитком внутрішнього виробництва, а з іншого—високим митом у 25 крб. з пуда бруто спирту та горілки в діжках і 30 крб. або з пуда того ж продукту у пляшках.

Огляд джерел дає можливість зро-

бити висновок про дієвість державної системи підтримки вітчизняної горілчаної промисловості, яка була необхідною умовою подальшого розвитку. Поза сумнівом, певні успіхи експортної торгівлі знаходилися у тісному взаємозв'язку із здійсненням вивізних премій подальшим розвитком організації й зменшенням умовностей при розрахунках.

Ці заходи сприяли розвитку експорту спирту, а також обігу його в середині країни денатурованому вигляді. Промисловці неодноразово

продукція спиртних заводів дає уяву наступна таблиця [12]:

ВИВІЗ ІЗ ЄВРОПЕЙСЬКОЇ ЧАСТИНИ РОСІЇ ТА УКРАЇНИ СПИРТУ (тис. градусів).

Рік	Всього тис. град.	Всього тис. крб.	До Німеччини	До Великобританії	До Голландії	До Китаю	До Туреччини
1891	398 080	5 346	270 374	21 718	-	-	48 537
1892	95 273	1 652	49 574	5 273	-	-	16 681
1893	208 033	2 665	137 302	30 806	-	-	21 033
1894	225 454	2 727	165 591	5 552	-	-	35 898
1895	173 610	1 792	107 074	13 421	-	-	42 405
1896	220 254	2 836	146 023	6,9%	-	-	15%
1895	100%	-	66,4%	-	-	-	-
1896	185 330	1 574	107 074	10 907	-	0,2	39,398
1897	198 139	2 146	134 470	6 592	-	-	50 177
1898	184 373	1 747	105 456	493	158	-	71 362
1899	57 342	593	4 663	-	-	-	52 181
1900	41 753	512	1 325	-	-	-	37 991
1896-	129 733	1 314	70 598	3 598	-	-	50 218
1900	100%	-	54,7%	2,8%	-	-	38,9%
1901	41 752	563	37	-	-	-	40 938
1902	55 683	1 040	3 669	-	-	0,2	49,265
1903	73 871	742	5 680	-	-	9,0	66 835
1904	183 579	3 279	74 689	937	-	5 451	94 800
1905	129 838	2 083	52 322	48	-	9 106	64 684
1901-	96 433	1 541	27 279	197	-	2 913	61 310
1905	100%	-	28,3	0,2%	-	3,0%	65,6%
1906	70 734	1 301	1 197	35	-	25 345	42 587
1907	86 178	1 313	17	453	-	4 602	80 234
1908	162 387	3 600	34 607	244	-	10 689	199 685
1909	289 616	3 175	106 347	2 246	10 704	13 374	144 378
1910	345 266	5 492	128 751	7 472	19 357	11 647	158 337
1906-	190 880	3 376	54 184	2 090	7 752	13 127	107 044
1910	100%	-	28,4%	1,1%	4,1%	6,9%	56,0%
1911	425 576	7 483	140 374	4 768	21 205	17 796	222 033
	100%	-	32,6%	1,1%	4,9%	4,1%	51,7%

(Таблиця складена за: Вывоз российских товаров за границу. Свод данных русской статистики внешней торговли за 1900-1911 годы. - СПб.: Тип. М.П. Фраумовой, 1913. - С.42. ЦДАУ. - Ф.442. - Оп.529. - Спр.61. Дело об исходотайствовании Высочайшего соизволения на право ношения Львом Бродским пожалованного ему Персидским шахом ордена Льва и Солнца 2-й степени).

пропонували уряду досягти зниження тарифної ставки, визначеної Німецьким тарифним кодексом у 1914 р. в розмірі 275 марок за подвійний центнер спирту у бочках та 350 марок за подвійний центнер спирту в пляшках, що в перекладі на російські міри дорівнювало 2 крб. або 2 крб. 60 коп. з пуда. На думку провідного фахівця у даній галузі на той час Асенкова С., уряду потрібно було вжити наступних термінових заходів:

- 1.Скоротити суттєво вивіз міцного спирту з України.
 - 2.Покращити організацію вітчизняної зовнішньої торгівлі спиртом шляхом зменшення тяганини за розрахунки.
 - 3.Збільшити експорт денатурованого спирту.
 - 4.Знизити ввізне мито.
- Про країни, куди вивозилася

Як бачимо, найбільша кількість спирту потрапляла з України до Німеччини та Туреччини. В незначній кількості він експортувався до Голландії та Великобританії. Динаміка вивозу спирту, показана у таблиці, свідчить про його поступове зростання протягом 1891—1911 рр. Значним також був експорт з України хлібної горілки („вина хлібного очищеного”, як зазначалося в офіційних відомостях). Дані про вивіз з європейських

губерній Росії та України денатурованого спирту який використовувався в інших країнах в основному для технічних потреб, показано в наступній таблиці [12]:

ЕКСПОРТ
ДЕНАТУРОВАНОГО СПИРТУ

Рки	Тис. пудів в 40 %	Рки	Тис. пудів в 40 %
1903	1 782	1907	3 881
1904	1 701	1908	3 975
1905	2 886	1909	5 001
1906	3 529	1910	6 695
1907	3 896	1911	7 906
Всього	2 099	1907-1911	5 492

(Таблиця складена за: ЦШАУ.

1191. - Оп. 1, -Спр512. -Арк, 41-43).

Протягом 1902—1911 рр. помітною також була тенденція до зростання експорту денатурованого спирту, що пов'язано з промисловим розвитком європейських країн і майже повною відсутністю даного виду виробництва у країнах Близького Сходу

Серед інших видів продукції, яка відправлялася за кордон, розглянемо вивіз деревини, Експорт її відбувався в декількох напрямках. Закордонний вивіз обслуговувався водними та залізничними шляхами. Водні шляхи (сплав необробленої деревини по р. Прип'ять і її притоках, а потім системою каналів) вели до німецьких ринків. Облік вантажів у цьому напрямку не був можливим.

Залізницями експорт лісу ішов переважно через Одесу. Наприклад, у 1911 р. звідси було відправлено будівельних матеріалів 1409 тис. пуд., шпал-1834 тис. пуд., клепок—440 тис. пуд. Також даний товар експортувався через австрійський кордон (у тому ж році будівельних матеріалів відправлено 520 тис. пуд.) [13, с. 47].

Особливо велика кількість лісу йшла на експорт через сухопутний німецький кордон (шпали, клепа тощо), почасти через Лібаву (клепка-316 тис. пуд.) З Одеси в Австрію транзитом через Новоселицю у 1909 р. було відправлено

4430 тис. пудів лісу, 1910 р.—4462 тис., і в 1911 р.—2830 тис. [14, с. 15]. Саме у той час зростала зацікавленість до українського лісу з боку іноземних підприємців. Окрім традиційних імпортерів його—Франції та Німеччини—на Україну звернули увагу Італія, яка зайнялась обробкою лісу в Овруцькому повіті, и керівництво Австрійських залізниць, яке в 1912 р. придбало на Волині 5 тис. дубових телеграфних стовпів.

У Київській губернії нараховувалося 50 лісопильних, фанерних та інших деревообробних підприємств з виробничою потужністю на суму 6002,6 тис. крб. з 1000 робітників. У Волинській і губернії було відповідно їх понад 50 з оборотом у 1515,2 тис. крб. з 1500 робітників, у Подільській губернії підприємства з обігом у 166 тис. крб. з 100 робітників [15, с. 74] Ці факти свідчать про велике значення Київського регіону в експортні лісової промисловості України.

Остання оперувала на лісі, вивезеному з різних районів Подніпров'я, а у Волинській губернії базувалася на місцевому. Роль двох головних ринків його в Україні—міст Києва й Черкас—обумовлена була їх розташуванням на Дніпрі й наявністю поблизу залізничної мережі. Значення вивозу лісу справи для окремих регіонів України можна з'ясувати завдяки статистиці відправлень вантажів залізницями та водним шляхом. Підрахунки за 1905—1909 рр. дозволяють приблизно вирахувати експорт лісових вантажів з України. Зокрема з українських губерній було відправлено 78 млн. пуд. деревини, у тому числі з Волинської губернії—40 млн. пуд, Київської—27 млн. пуд., Подільської—1 і млн. пуд. Але слід зазначити, що реєстрація водних вантажів не відзначалася точністю.

Дані статистики свідчать, що Волинська губернія, більшу частину якої

становило Полісся, давала максимальну кількість експорту лісових вантажів. Північна частина Київської губернії входила до складу Полісся, і на долю цієї смуги припадало 2/3 відправлень останньої. Експорт дров становив по Подільській губернії 50 %, по Київській—33 %, Волинській—27 % [16, с. 68]. Ці дані показують, що у Подільській губернії збереглися на той час переважно промислові ліси, в той час як у Київській та Волинській губернії відзначалася наявність будівельних лісів. Водні відправлення лісу становили усього його експорту.

Будівництво Києво-Ковельської ділянки Південно-Західної залізниці сприяло посиленню розробки лісових багатств Полісся. Для всього цього регіону найбільш характерними були соснові ліси, які давали чудовий будівельний матеріал, а також дубові, березові, осикові, змішані. Для південної частини України найбільш характерними були дубові й грабові ліси. Великі соснові ліси були у Черкаському і Чигиринському повіті Київської губернії. Лісова промисловість того часу охоплювала собою великий район (Полісся), який забезпечував будівельними матеріалами західний та південний ринки.

Київ був важливим торговим пунктом для лісу завдяки тому, що тут знаходився найголовніший покупець його— управління Південно-Західних залізниць, а також різні приватні промислові підприємства та маєтки. У середньому протягом 1905—1909 рр. залізницями й водним шляхом до міста прибуло 13,9 млн пуд. деревини і 5,3 млн пуд. будівельних матеріалів, не враховуючи шпал, клепок тощо [17, с. 24]. На Київський ринок ліс потрапляв переважно водним шляхом із Придніпровського Полісся. Залізниці давали незначну частину загального експорту будівельного матеріалу.

Тим не менш, деревообробна

промисловість, а відповідно і експортна торгівля України могла б, на думку В.Фааса, бути розвинена у багатьох місцевостях значно більше за умови кращого обладнання шляхів сполучення для доставки лісу (грунтові, під'їзні, вузькоколіїні, сплавні шляхи тощо) й відповідних умов для переробки круглого та іншого необробленого лісу, який направлявся у вигляді сировини до Східної Пруссії.

Розпилювання лісу на дощатий товар знаходилося в Україні у незадовільному стані. Більшість лісопилних заводів були обладнані, за свідченнями В.Фааса, застарілими машинами і керувалися особами без відповідної освіти, які мало були знайомі з технікою. Робітники, зайняті на машинах по розпилюванню і сортуванню лісу найчастіше були самоучками та мали слабку уяву про технологію справи. Внаслідок цього велика кількість сировини псувалася й вихід цінного товару був набагато меншим, ніж очікувалося. Отриманий товар у більшості випадків мав невисоку якість і відзначався кривим розпиллом, неоднаковістю розміру однотипних дошок, отже, невідповідністю ринковим вимогам.

У силу зазначених причин розпилюваний в Україні ліс не користувався особливою повагою на закордонних ринках й оцінювався на них нижче, ніж ліс з Фінляндії та Скандинавських країн, який характеризувався високою якістю, точним стандартом у сантиметрах, точністю й акуратністю розпилювання і сортування.

Українські ліси були багатством для всієї імперії. Особливо цінними за якістю та за розмірами були соснові, дубові, вільхові й ін. Казенні і приватні лісові господарства характеризувалися необмеженими вирубками. Внаслідок такої варварської діяльності знижувалася лісистість України. Таке „господарювання” в лісах призвело до зростання цін на ліс,

які в першому десятилітті ХХ ст. зросли в 2-3 рази. [18, с. 25].

Цьому не могли завдати ні Лісозберігаючий закон 1888 р., ні Лісний статут 1913 р [19]. Значно ускладнювала справу відсутність кредиту. Діючи з 1904 р. „Правила видачі позик під заставу лісових матеріалів” і циркуляр Державного банку від 4 березня 1910 р., за № 30 мали обмежене коло застосування, оскільки допускали завдаток матеріалів, які перебували на лісових складах [20].

Кредитні заклади приходили на допомогу лісоторговцям лише у самому кінці торговельної операції, коли заготовлені й доставлені на ринок матеріали і без їх допомоги могли бути реалізовані.

Транспортування лісових матеріалів

як водним, так і сухопутним шляхом в Україні знаходилося у більш сприятливих умовах, аніж в інших

Розпиляні матеріали з м'яких порід, які експортувалися до Німеччини, обкладалися високим митом у розмірі 6 коп. за куб. фут. Це мито було майже заборонним для розпиляних матеріалів середніх сортів, а тому на німецький ринок йшли головним чином найвищі сорти цього лісу. Під час перегляду російсько-німецького торгового договору в 1917 р. робилися спроби переглянути тарифи за новим митом на розпиляний ліс з м'яких порід. Він розроблявся на тесані, колоті, розпиляні та інші матеріали. Розробка лісу на бруски, шпалі, клебку відзначалася більшою різноманітністю.

Серед інших промислових товарів, які експортувалися з України на початку ХХ ст., можна назвати наступні [21, 42]:

Країни призначення і вид товарів	1901	1902	1903	1904	1905	1906	1907	1908	1909	1910	1911
	тис. руб.										
Сіль до Болгарії	90	4,1	1,0	-	-	0,1	0,2	0,1	-	-	-
Ікра риби'яча (окрім червоної) до Греції	0,5	0,6	0,2	0,4	1,9	0,3	0,5	0,2	0,1	0,2	0,8
Гас до Болгарії	439	677	462	488	774	0,2	23	-	60	86	-
Гас до Сербії	260	327	303	304	352	315	354	315	205	120	305
Соняшникова олія до Болгарії							2,5	13	3,4	1,9	12
Соняшникова олія до Румунії							2,1	7,4	0,2	0,7	5,5
Канати до Гуречини й Англії	1,5	-	0,1	0,2	0,1	1,2	1,2	1,7			
Срібло у виробках до Болгарії в тис. руб.						7,3		8,8			

(Таблиця складена за: Вывоз российских товаров за границу. Свод данных русской статистики внешней торговли за 1900-1911 годы. - СПб.: Тип. М.П. Фроловой, 1913. - С.42. ЦДАУ. - Ф.442. - Оп.529. - Стр.61. Дело об исходатайствовании Высочайшего соизволения на право ношения Львом Бродским пожалованного ему Персидским шахом ордена Льва и Солнца 2-й степени).

місцевостях Європейської Росії. Але катастрофічно не вистачало нових залізниць, під'їзних та ґрунтових шляхів. Потребували розширення Дніпровсько-Бузький і Очинський канали. Через ці канали великі місцевості відправляли за кордон ліс. Лісовий склад і гавань в Одесі не могли задовольнити потреби у завантаженні на пароплави відповідних матеріалів. Неодноразово піднімалося питання на урядовому рівні про обладнання лісової гавані в Одесі.

Отже, вивозилися сіль, гас, соняшникова олія, срібло у виробках до Болгарії, ікра риби'яча (окрім червоної)

до Греції, канати до Туреччини та Англії, гас до Сербії, соняшникова олія до Румунії.

Слід відзначити роль у вивозі промислових товарів з України чорноморських портів. За повідомленням начальника південного митного округу, у 1907 р. було вивезено через Євпаторійський порі¹:

Риби - 18 016 пуд.

Спирту — 18 993 пуд.

Гасу — 34 930 іг/д.

Лісу - 311 200 пуд.

Каміння мостового — 15 500 пуд.

Чавунних, залізних і сталевих виробів — 29 999 пуд.

Дров — 216 250 пуд.

Вугілля — 273 050 пуд.

Різних товарів — 687 558 пуд.

Всього — 1 948 364 пуд.

За період з 18 січня 1908 по 24 листопада того ж року в Євпаторію прибуло 69 парових та 778 парусних суден.

Вивозилася також велика кількість солі до інших портів Чорного і Балтійського морів. Так, протягом 1908 р. 39 300 пуд солі було перевезено до Одеси з метою її подальшого експорту, приблизно ж стільки до Херсону, Миколаєва, Севастополя, Ялти, Маріуполя. З Маріуполя сіль перевозилась до м. Поті. Через Балтійські порти українська сіть потрапляла до Польщі та Данциг. Також сіль вивозили й з інших портів. Наприклад, у 1908 р. її було перевезено з Євпаторії до Данцига 879 500 иуд. Фрахт на сіль в російські порти Чорного і Балтійських морів коштував від 1 3/4 до 5 коп., від 11 шилінгів і 6 пенсів до 16 шилінгів і 3 пенси. За доповідною запискою начальника Євпаторійської митниці торгової операції по Євпаторійському порту протягом 1907 р. порівняно з 1905-1906 рр. значно зменшилися, а саме вивезено солі до

іноземних балтійських портів і Польщі на 1 913 150 пуд. менше, ніж у 1905 р. й на 567 560 пуд. менше, ніж у 1905 р.

В цілому вантажообіг 1907 р. був значно меншим від попередніх двох років, а саме на 4 726 816 пуд., що пояснюється зменшенням виробництва солі у 1906 р, оскільки продукт цей звичайно вивозився в наступному році після вилучення його з басейну. Частково такі результати були пов'язані із скороченням кількості прибулих іноземних суден. Так, в 1907 р. прибуло всього 100 суден, у тому числі: парових—58, тобто менше, ніж в 1906 р. на 32 пароплави, а парусних — 42 в 1906 р., а в 1907 р. — 38 [22, с. 9].

Причиною зменшення числа промислових товарів була відсутність вантажу для вивозу, та тимчасова заборона торгівлі певними видами товарів з боку Туреччини. Можливо, на розвиток торгівлі Євпаторійського порту впливало недостатнє обладнання зручних стоянок для суден на рейді, на що за скаржився начальник євпаторійської митниці портовому управлінню.

За річним звітом Феодосійської митниці начальнику Південного митного округу в 1907 р. доповідалося, що навігація тривала цілий рік і протягом року Прибуло ДО ФЕОДОСІЇ СУДЕН

а) з російськими експортними товарами—8;

б) іноземних парових — 84, російських — 7: всього — 91;

в) парусних російських — 1, іноземних — 1;

г) каботажного плавання — 1272;

В цьому ж році відбуло з Феодосії до інших країн:

а) суден закордонного плавання: російських — 3, іноземних — 82, з яких 72 з промисловими товарами:

б) пароплавів: 3 російських.

іноземних — 82;

в) каботажного шіавання — 1271: парових — 1201. парусних — 70 [23, с. 10].

Бакальський митний перехідний пункт за 1907 р. прийняв 424 іноземних судна (парових—202, парусних—222). За даними наглядача митниці Рачковського, вивезено солі—277 179 пуд.: менше на 906 пуд., ніж у 1906 р. внаслідок того, що всі соляні промисли Чорноморського узбережжя утворили між собою синдикат з метою збільшення цін на цей продукт. Ними ж було встановлено щорічну норму вивозу солі з Бакалу в 1 млн пуд. Але у 1906 р. вивезено з нього більше 1 млн пуд., а в 1905 р.—менше і млн. пуд. останньої. В той же час імпорт іноземних товарів збільшився на 47 159 пудів. Перевезенням промислових товарів займалося 171 парусне судно із середньою місткістю 45,95 тонн, 51 парове із середньою місткістю 12,88 реєстраційних тонн [24, с. 20].

Кожна митниця на підставі циркулярного наказу Міністерства фінансів Росії від 26 жовтня 1901 р. та циркулярного припису по Південному митному округу від 21 грудня 1896 р. повинна була подавати щороку звіт щодо збору мита й кількості прибулого товару із суден. Очаківська митна застава повідомляла в зв'язку з цим, що навігація не припинялася 365 днів у 1907 р.

Через Очаківський рейд було пропущено іноземних суден, прибулих із-за кордону за промисловим товаром, до Николаєва—326, до Херсону — 134 та з російських портів: до Николаєва — 25, до Херсона — 8, всього — 493 судна. З Николаєва за кордон відправлено — 309, з Херсона — 55, всього 364 судна. Інші 129 пароплавів до 1 січня 1908 р. залишилися для вантажних операцій у Николаївському порту, а частково про-

ходили мимо Очакова для довантаження в інших українських портах [25, с. 251

Генічеська митна застава на підставі циркулярного припису по Південному митному округу від 21 грудня 1896 р. доповідала, що закордонних пароплавних суден в 1907 р. прибуло 43, парусних — 62 водоемкістю понад 20 реєстраційних тонн, 62 судна -- водоемкістю 29 тонн. Відбуло суден з промисловими товарами - 43. Вивезено в цьому році промислових товарів-46 850 пуд. Всього по Генічеську було вивезено в 1907 р. 213 933 пуд. різноманітних товарів. Основним предметом вивозу була сіль, з Темрюка й Кавказького узбережжя привезено було для експорту у 1907 р.-253 955 пуд. кам'яного вугілля, дров, залізних та бакалійних товарів. Таблиця основних експортерів промислових товарів Генічеська в останньому році наведена нижче.

Нам ф-м-експортерів	Вив. металевих в'язів тис. пуд.	Вив. спідкогос-подарських машин та об'єктів тис. пуд.
"Діс Дітс І К"	" 12 735	~ " П Я 5 "" "")
"М. Нейдел і К"	"" "" "" ""	"" "" "" ""
Російський експорт	- 73 1	"" "" "" ""
"Агенський"	2 766	-
Мителан		
Всього		

(Таблиця складена за; ІЩАУ. — Ф, 442, - Ои. «Р. Спр. 353. - Арк. 1-2).

В тому році, цілком імовірно, що названі ф-ми-експортери використовували іноземні судна. Адже в своїх звітах французькою мовою зони згадували, що у 1907 р. до Генічеська прибули 27 англійських суден, 13 — грецьких, 1 — австрійське, 1—італійське, 1 — шведське, всього 43 судна.

Зовнішня торгівля була вигідна для Російської імперії, як і для будь-якої іншої європейської держави. Так, наприклад, тільки митний прибуток 1880 р. перевищив прибутки всіх попередніх

років. Це збільшення пов'язане з розпорядженням російського імператора від 16 грудня 1880 р. про стягування з 1 січня 1881 р. додаткового митного збору в розмірі 10 коп. з кожного карбованця вартості перевезених через європейський та азійський кордони товари, окрім солі. Тому „торгові люди” поквапилися наприкінці 1880 р. звільнити свої склади й митниці від товарів і сплатити мито за старим розміром. Внаслідок цього харківський губернатор зокрема доповідав, що казною отримано було у грудні 1880 р. 19 535 837 крб.—більше ніж в той же період часу 1879 р. на 10 016 832 крб. Сприяла зовнішній торгівлі також підприємницька діяльність банків, яких ставало дедалі все більше. Так, наприклад, 22 травня 1909 р. міністр фінансів прислав повідомлення, за яким він дозволив „Російському для зовнішньої торгівлі банку” відкрити його відділення в м. Вінниці Подільської губернії.

За відомістю, яку наводить харківський губернатор, маємо змогу виокремити українські митниці, які відігравали важливу роль у експорті промислової продукції, як наприклад: Одеська, Олександрівська, Сосновицька, Границька, Лівавська, Вержболовська тощо та з'ясувати скільки зборів поступило з них і за які товари. Дані про вивезення товарів промисловості з Харківської губернії напр. XIX ст. наведено у наступній таблиці:

**РОЗВИТОК ЗОВНІШНЬОЇ
ТОРГІВЛІ ХАРКІВСЬКОЇ
ГУБЕРНІЇ В 1880 Р.**

Найважливіших товарів вивезено через європейський кордон:

Вивезено товарів	1880 р.	1879 р.
в таге, пудів	більше	
Заліза	8 237 пуд	7 890 пуд
Полотна	6 287 аршин	1 359 ар-

шин		
Вовни сирцю	1 661 пуд.	608 пуд.
Ганчір'я	745	375
Льняної коноплі	1 529	248
пуд.		
Пеньки	3 827	167
Шкіри необробленої	358	144
Пенькової коноплі	191	89
Сага скоту'	426	69
Насіння масляного	720 четв.	34 четв.
Цукру рафінаду	35 пуд.	19 пуд.
М'яких меблів	80	1?
Мотузок і канатів	255	16
Щепини	131	16
Сколу	1 140 шт.	24
шт.		
Прядіння льняного	15 пуд.	9 пуд.
Лісу	32 983 крб.	7 743
крб.		
Вивезено	1880 р.	1879 р.
в тис. пудів		мен
ше		
Спирту і вина	і 495 пуд.	410 пуд.
Цукру піску	105	40
Пряжі пенькової	196	26
Поташу	36	24
Шкір оброблених		
і юхпи	16	13
Масла коров'ячого	187	12
Тяпону	143	

За даними харківського губернатора, 1880 р. мито було зібрано з наступних експортованих промислових товарів [26,43]:

З бавовняного сирцю	2 008
З інших товарів	18 239
Всього зібрано мита	67 894

В той же час було завезено б 921 000 крб. та зливків 4 478 000 крб., а вивезено монетами-25 507 000 крб. та зливками 790 000 крб. Утримання митних закладів у 1880 р. становило 3 324 439 крб., або 3,3 % з валової цифри митного прибутку, а утримання прикордонної охорони і митних крейсерів-4 180 359 крб., або 4,1 %. Чистий же прибуток казни становив 94 122 757 крб. або 92,6 % [27, с. 48].

Маємо також дані про розвиток промисловості у такій, здавалося б аграрній губернії, як Волинська. З листопада 1904 р. губернатор двора его величества, камергер» доповідав з м. Житомира, що в 1903 р. кількість ремісників у губернії становила 83 737 і в містах збільшилася на 1 308 чол., тобто на 6,4 %. Усіх фабрик та заводів 1 656—більше ніж у 1902 р. на 67 при 20 394 чол. постійно працюючих робітників. Загальна продуктивність фабрик у 1903 р. була 33 515 507 крб., іншими словами, більше за 1902 р. на 4 418 815 крб., тобто на 14,9 %. Перше місце займали цукрові заводи, їх було 16 при 7 458 робітників [28, с. 1].

Продуктивність 12 362 117 крб. винокурних заводів була 120 %, ними викурено в 1903 р. 119 727 230 градусів спирту (більше 1902 р, на 2 886 843 градуси). Загальна сума вартості продукції цих підприємств становила 3 638 778 крб. Млинів діяло 469, з них—86 парових і 383 водяних, загальною продуктивністю 4 535 499 крб. Торгових зборів поступило 3 401 832 крб. 80 коп. Збір буряка від 71,3 до 110 берківця з десятини, в середньому 84,9 берківців. Всього зібрано в 1903 р. 1 930 986, 85 берківців і закуплено в інших губерніях

для потреб цукрових заводів ще 45 і 4~2. 75 берківців.

Розведення тютюну в губернії занепадало-посівна площа скоротилася на 10 %. Під хмелем було 1 292 квадратних десятин, з яких було зібрано 58 757 пуд, хмелю на суму 969 195 карб., більше від попереднього року на 2 906 пуд. Вирощуванням хмелю займалися переважно чехи. Загальна ж посівна площа іубсрнії була 1 720 952 десятин. [29, с. 5].

Судногшавство здійснювалося по рікам Горині, Стирі, Ікві й Огучі. Переміщувалися ріками виключно великі вантажі. Предметами навантаження були ліс, борошно, залізо і сіль. Лісові плоти спрямовувались через Дніпровсько-Бузьку систему до Данцигського й Мемельського портів. Навігація тривала з 20 лютого до 30 жовтня. Найголовнішим предметом експорту був цукор-пісок.

Підводячи підсумок нашому дослідженню зазначимо, що Україні належала велика роль у російському експорті промислової продукції. Ще вищою стала частка України у зовнішньоторговому обороті Російської імперії на початку ХХ ст.. Експорт із України перевищував імпорту. У 1900 р. торговий баланс становив активне сальдо 367 млн. крб., 1901 р.-740,1902р.-468, 1904 р.-287, 1905 р.-301 млн. крб.. Протягом 1909-1914 рр. Середньорічне активне сальдо сягало 319 млн. крб.. Із цієї суми 262 млн. припадало на торгівлю із закордоном і 57 млн. на торгівлю з Росією та іншими країнами імперії Романович За 1912 р. активне торгове сальдо України дорівнювало 528,1 млн. крб.. Вартість українського експорту в 1913 р. становила 1022,8 млн. крб., сума імпорту-648 млн. крб., активне сальдо-374,8 млн. крб.

У загальному експорті Росії на

той час частка України становила майже 26 %, а в імпорті-11,5 %. Перше місце в українському експорті займав цукор. У 1913 р. його вартість становила 267,4 млн, крб.. руд та необроблених металів- 115,4 млн. крб. З усіх товарів, які вивозилися з України в Росію, 75 % їх вартості становили промислові товари. Така політика російського царизму гальмувала економічний прогрес України.

1 Асенков ССпирт и его экспорт из России. -СПб: Изд. Ред. Журнала «Российский экспорт», 1914.-С.61
 \сенковим ССпирт и его экспорт из России. -СПб: Изд. Ред. Журнала «Российский экспорт», 1914, Каратун М. Лесная промышленность/Яруды Юго-Западного отделения Российской экспортной палаты.-Вып7. Юго-Западный край в экономическом отношении. Сборник статей под. Ред АИ. Ярошевича.-К: Тип. АМ. Пономарева, п.в. ИИ. Врублевского, 1913, Фаас В.В/Леса и экспортная лесная торговля Юго-Западного края.-СПб, 1913-

2 Гуржий Ю.Україна в системі загальноросійського ринку.-К: Наука, 1967; Алавердов Е.Вывоз хлеба через порты Черного и Азовского морей в конце XIX-начале XX в.-Авторкандидис.-Ростов-на Дону, 1975; Измесьева Т.Ф.Россия в системе европейского рынка, конец XIX-начию XX в. (Опыт количественного анализа).-М.: Изд-во МГУ, 1991.

3ЦДІАУ. - Ф216.—Оп. 1.—Ст р. 10.

4Там само.—Стр9—Арк36.

5ЦДІАУ.-Ф216.-Оп.1.-Стр9.-Арк37.

6.Там само.—Арк9.

7.Там само.-Ф.2161.-Оп.1.-Стр.73.-Арк.3.

8Там само.—Стр10.—Арк53.

9.ВДІАУ.-Ф.2161.-Оп.1.-Стр.10.-Арк.56.

ЮАсенков ССпирт и его экспорт из России. -СПб; Изд. Ред. Журнала «Российский экспорт», 1914.

11 Складено за: Асенков ССпирт и его экспорт из России. -СПб. Изд. Ред. Журнала «Российский экспорт», 1914.

1 ,Там само.

13К вопросу о современном положении русской экспортной лесной торговли.-СПб: Якорь, 1913-

14Юго-Западный край в экономическом отношении./Друды Юго-Западного отделения Российской экспортной палаты—Вып.7—К, 1912.

15Там же.

16.Каратун М Лесная промышленность/Друды Юго-Западного отделения Российской экспортной палаты.-Вып.7.-К, 1913.-С.68.

П.Фаас В.В/Леса и экспортная лесная торговля Юго-Западного края.-СПб.

1913.-С24.

18Там само.—С25.

19-Полное собрание законов Российской империи.—СПб, 1913.—ТХХVII

20Там само.

21.Вывоз российских товаров за границу Свод данных русской статистики внешней торговли за 1900-1911 годы.—СПб, 1913—С42.

12 Джерело: Вывоз российских товаров за границу. Свод данных русской статистики внешней торговли за 1900-1911 годы.-СПб: Тип. МЛ. Фроловой, 1913.-С42ЦДІАУ.-Ф.442-Оп.529.-Стрб1 Дело об исходотайствовании Высочайшего соизволения на право ношения Львом Бродским пожалованого ему Персидским шахом ордена Льва и Солнца 2-й степени.

1 ЗЦДІАУ.-Ф.442-Оп.529.-Стрб1.-Арк2. Дело об исходотайствовании Высочайшего соизволения на право ношения Львом Бродским пожалованого ему Персидским шахом ордена Льва и Солнца 2-й степени.

22Державний архів Одеської області (далі—ДАОО).—Ф247.—Оп.3.— Стр.12 —Арк24.

23Там само.

24Там само—Стр.7.

25.ЦДІАУ.-Ф.442.-Оп.639.-Стр.353-Арк.1-2.

•2Там само.-Ф.-1191-Оп.1.-Стр.312.-Арк.43.

27Там само— Арк48.

28.Тамсамо.-Ф.442.-Оп.634-Стр.641.

29-Лановик БД. Матискевич ЗМ, Матейко Р.М.Економічна історія України і світу.-К: Знання, 1999—С.571.